

DOMINIK MALIŠA**, DIJANA GRACIN**

Teorija pravednog rata u suvremenom sigurnosnom okružju¹

Sažetak

Rat je dio ljudske grešne prirode i prisutan je od samih početaka ljudskog djelovanja. Priroda rata oduvijek izaziva zaprepaštenje s jedne i divljenje s druge strane. Ipak, surove posljedice rata konstantno potiču čovjeka na njegovo ograničavanje i otklanjanje. Teorija pravednog rata plod je takvih misli i nastojanja. Okosnicu ovoga rada čini povijesni pregled teorije pravednog rata, kao i suvremeno tumačenje pravednog rata analizom u literaturi najčešće spominjanih autora i teoretičara. Zatim se analiziraju suvremene sigurnosne ugroze i izazovi koje te ugroze predstavljaju za načela pravednog rata. Prvo na strateškoj razini kroz suvremene koncepte ugroza: informacijsko ratovanje, kibernetičko ratovanje i terorizam, a zatim i ugroze na taktičkoj razini. Zaključno, autor nastoji pružiti odgovor o aktualnosti i održivosti teorije pravednog rata u suvremenom sigurnosnom okružju.

Ključne riječi: *ius ad bellum, ius in bello, načela pravednog rata, rat, suvremene ugroze.*

1. UVOD

Tijekom pisanja ovog rada aktualni rat između Rusije i Ukrajine protresao je svijet, posebno zapadni, te ponovno poljuljao osjećaj sigurnosti. Taj je događaj posebno osvijestio postojanje rata i mogućnost njegova nastanka među razvijenim suvremenim državama. Unatoč svim suvremenim sredstvima rješavanja sukoba interesa, rat i dalje ostaje prisutan. Rat je dio ljudske grešne prirode i prisutan je od samih početaka ljudskog djelovanja. Priroda rata

* Dominik Mališa, magistar vojnog vođenja i upravljanja (mag. art. milit.).

** Dijana Gracin, docentica na Vojnim studijima Sveučilišta u Zagrebu, prodekanica za znanost, razvoj i upravljanje kvalitetom, Hrvatsko vojno učilište „Dr. Franjo Tuđman“.

¹ Rad je nastao iz diplomskog rada autora na Diplomskom studiju vojnog vođenja i upravljanja na Sveučilištu u Zagrebu, a obranjen 5. srpnja 2022.

oduvijek izaziva zaprepaštenje s jedne i divljenje s druge strane. Rat nije jednostavno sredstvo rješavanja sukoba, ono predstavlja duboko, metafizičko djelovanje čovjeka. „Rat uspostavlja jedinstvo, homogenost i solidarnost inače socijalno podijeljenog naroda, svezu njegove prošlosti, duhovne nacionalno-državne sadašnjosti i vizije budućnosti te, ujedno, u traženju božanskog posvećenja svoga čina obnavlja i učvršćuje vezu sa svetim i nebeskim“ (Galović, 2001: 50). Nažalost, rat je također mjesto prisutnosti surovosti, zla, nasilja i smrti. Stoga se njegovo proučavanje i ograničavanje paralelno razvijalo sa samim ratom. Čovjek je prirodno uočio potrebu postavljanja određenih pravila i granica djelovanja, jer u suprotnom dolazi do zla koja nisu u interesu nijedne strane sudionika. Razvojem moralne misli, ponajprije kršćanske, rat se stavlja u moralni okvir i dosadašnja pravila dobivaju transcendentalno značenje. Počevši od misli sv. Augustina iz 5. stoljeća, moraliziranje rata s vremenom se nastavilo i sistematiziralo u koncept teorije pravednog rata. Početne su se misli teorije najviše bavile opravdanošću rata uopće, odnosno pravom za ulazak u rat poznatom kao *ius ad bellum*. Razvoj teorije logično je obuhvatio i samu provedbu rata i definirao pravedno ratovanje kroz *ius in bello*, a zatim i kao najnoviji segment pojavljuje se pravo nakon rata *ius post bellum*. Teorija pravednog rata nastala je iz moralnih načela i ima konstantu koja bi trebala biti aktualna u svakom okružju. Ipak, suvremeni globalni napredak u svim je sektorima društva unio novitet koji je potaknuo promjene u tradicionalnim shvaćanjima. Suvremeni je rat doživio preokret u shvaćanju sigurnosti, a uz političke, sociološke, tehnološke i ine promjene postavio je okružje čije ugroze preispituju održivost teorije pravednog rata u suvremenom sigurnosnom okružju. Pregledom teorije pravednog rata i njezinih glavnih teoretičara, analizom promjene sigurnosne paradigme i konačno, stavljanja načela teorije u kontekst suvremenih ugroza, u radu će se navesti mogući odgovor na pitanje održivosti teorije.

2. POVIJESNI PRIKAZ TEORIJE PRAVEDNOG RATA

Iako su neke misli o pravednom ratu nastale i prije, primjerice u Ciceronovu djelu *De Officiis* (O dužnostima) uzet će se ipak sv. Augustina kao autoriteta početaka teorije. Teorija pravednog rata primarno je plod misli kršćanskih teoretičara i kao takva će se najviše analizirati, tek će u kasnijim razdobljima ozbiljnija razmatranja uz kršćanske teoretičare pružati i teoretičari koji pristup neće temeljiti na religioznoj osnovi. Razmišljanja Aurelija Augustina, biskupa iz Hippoa iz 5. stoljeća, pružaju neke od prvih temeljnih postavki teorije na koje će se nadovezati gotovo svi kasniji teoretičari kao i sama teorija pravednog rata kakvu poznajemo danas. Augustin se pronašao u bitnoj prekretnici kršćanstva, gdje je ono kao progonjena religija s primarno pacifističkim i mučeničkim stavom postala službena religija, tada najvećeg europskog carstva i gdje kršćani dolaze na pozicije vlasti s mogućnošću nametanja prisile. Ubrzo se javljaju moralne dvojbe kad je riječ o ispravnom postupanju. Ponajprije se postavlja pitanje opravdanosti rata, nasilja, prisile i u krajnjem slučaju ubijanja. Augustin jasno svrstava rat među zla djela, ali također shvaća i navodi kako postoji situacija kada je on nužan, a time i opravdan. Augustin definira pravednost kao vrlinu „koja svakomu podjeljuje ono što mu pripada“ (Augustin, 1982, III.: 69), a nekada, u krajnjem slučaju, pripada nužnost rata. Mnogima je djelo ubijanja bilo nespojivo s kršćanskim naukom i Kristovim naučavanjima o ljubavi prema bližnjem, shvaćali su to kao jasno kršenje pete Božje zapovijedi „Ne ubij!“ Augustin na tu problematiku piše: „Neke je iznimke sama božanska ovlast načinila od zakona prema kojem nije dopušteno ubiti čovjeka. No takve iznimke uključuju samo one koje je sam

Bog zapovjedio ubiti, bilo datim zakonom bilo izričitim privremenim nalogom nekoj osobi (ali sam onaj nije ubojica koji izvršuje što mu je naređeno, kao što je i mač samo pomagalo onomu koji se njime služi; pa stoga nikako ne griješe protiv zapovijedi ‘Ne ubij!’ oni koji su po Božjoj ovlasti vodili ratove ili su predstavljajući svojom osobom državnu vlast, a prema njezinim zakonima, to jest po ovlasti najpravednije uredbe, kažnjavali smrću zločinca)’“ (Augustin, 1982, I.: 63).

Iz navoda se također može iščitati tko ima ovlast za pokretanje takvog djela, a to su Bog ili suveren po božanskom imenovanju. To je jedan od temelja Augustinova tumačenja, autoritet za pravedan *ius ad bellum* proizlazi jedino iz božanskog dekreta za pokretanjem rata, koji je sam po sebi pravedan (primjeri iz Starog zavjeta), ili pak od suverena kojem je vlast „dana odozgo“ (Iv, 19, 11), podrazumijevajući da je nalog u skladu s Božjim naumom. „Augustin, dakle, tvrdi da je rat koji teži miru i koji je u skladu s Božjom voljom pravedan. Cilj je takva rata ponovno uspostavljanje mira (onda kada se nevjernici usude da ga uzdrmaju), mira koji je utemeljen na kršćanskom poretku“ (Simeunović, 2018: 177). Prema Augustinu, uspostava mira imperativ je namjere pravednog rata. Mir smatra pitanjem odluke, a rat nužnosti. „Ne traži se mir da bi se potaknuo rat, nego se rat vodi da bi se postigao mir“ (Wynn, 2013: 327).

Uz moralni razlog i namjeru, te ovlaštenim autoritetom kao uvjetima pravednog ulaska u rat, Augustin se osvrće ponešto i na ponašanje u ratu (*ius in bello*). Unatoč ispravnom autoritetu, postupanje i djelovanje u ratu mora jasno biti u skladu s Božjim naumom i zakonom. Neka od načela su da „odgovor na nepravedni rat bude proporcionalan nanesenom zlu, a ratno nasilje mora biti svedeno samo na ono što pripada vojnoj nužnosti. Također, treba razlikovati one koji u ratu sudjeluju (vojnike) od civila. I konačno, treba ratovati u ‘dobraj vjeri’, a ne biti prijetvoran“ (Mršić Felbar i Tolvajčić, 2017: 50). Augustin pruža i zanimljiv pogled na djelovanje vojnika kao provoditelja. Vojnik u svojoj ograničenosti na nižoj razini ne može objektivno sagledati pravednost autoriteta koji je pokrenuo rat. Augustin jasno razlikuje donositelje odluka i provoditelje: „Prirodni poredak prilagođen miru smrtnika zahtijeva da vlast i odluka o poduzimanju rata budu prerogativ vladara, dok dužnost poštivanja zapovijedi u ratu za zajednički mir i sigurnost pripada vojnicima“ (Wynn, 2013: 242). Na vojnicima, dakle, nije da propitkuju suverenost autoriteta, već da poslušnošću i vjerom u pravedni rat pridonose krajnjem cilju mira, a pritom da se vode moralnim zakonom. Sveti Augustin možda nije pružio sveobuhvatnu teoriju pravednog rata, ali s razlogom ga mnogi smatraju začetnikom teorije pravednog rata.

Utjecaj Augustinova tumačenja opravdanosti rata postaje vidljiviji 800 godina kasnije u djelima još jednog velikog crkvenog naučitelja Tome Akvinskoga. Augustinove misli o ratu Akvinski je objedinio te iznio svoje tumačenje i sistematizirani pogled na rat u svome najpoznatijem djelu *Summa Theologiae* (Teološka suma). Opravdanost rata Akvinski je sagledao na temelju četiri ključna pitanja: je li nekakav rat zakonit, je li klericima dopušteno boriti se, je li dopušteno zaraćenim stranama postavljati zasjede, je li dopušteno boriti se u svete dane (Akvinski, 2010: II-II., q.40.). Iako ponovno nailazimo na teoriju pruženu odgovorima na određene problematike, kao kod Augustina, Akvinski se ipak više posvetio ratu kao zasebnoj temi. Odgovorima na postavljena pitanja, Akvinski se zapravo dotiče *ius ad bellum* i *ius in bello* aspekta ratovanja. O opravdanosti rata, Akvinski gotovo u potpunosti preuzima Augustinovo tumačenje te određuje tri nužna kriterija. „Prvo, autoritet suverena čijom će se nadležnošću voditi rat. (...) Drugo, potreban je pravedan uzrok. (...) Treće, nužno je da zaraćene strane imaju ispravnu namjeru tako da žele unaprijediti dobro ili izbjeći zlo“ (Akvinski, 2010: II-II.,

q.40.). Akvinski se jasno zalaže za mir, a rat je samo krajnje nužno sredstvo kojemu je mir cilj. Pacifistički pogled, koji se često stavlja kao jedini ispravan kršćanski pristup, u tumačenjima Akvinskog svakako je čašćen, ali je također Akvinski svjestan kako takav pristup nekada neće biti moguć. U tom pogledu referira se na Augustina: „S onima koje moramo dobronamjerno strogo kazniti, nužno je na mnogo načina postupati suprotno njihove volje. Jer kad od čovjeka oduzimamo bezakonje grijeha, dobro je za njega da bude pobijeđen, jer ništa nije beznadnije nego sreća grješnika, odakle proizlazi grešna nedužnost i zla volja, kao unutarnji neprijatelj“ (Augustin, Letter 138).

Odgovarajući na drugo pitanje Akvinski se dotiče samih boraca. Na pitanje je li klericima dopušteno boriti se, Akvinski odgovara kako je „njima zabranjeno uzeti oružje, ne zato što je to grijeh, već zato što takva okupacija nije prikladna njihovoj osobnosti“ (Akvinski, II-II., q.40.). Uloga je klerika znatno uzvišenija da bi se zanemarila uslijed borbi. Akvinski time posredno naglašava bitnu razliku između boraca i neboraca. Nije svačija uloga izravno sudjelovati u ratu, ta dužnost pada na same borce. U trećem pitanju Akvinski dodatno ulazi u područje *ius in bello*. Raspravljajući o zasjedama u ratu, Akvinski zaključuje kako zasjeda koja nije iznuđena iz prevare ne predstavlja nepravedno djelo, već je to dio taktičkog umijeća ratovanja. Konačno, u zadnjem pitanju Akvinski se osvrće na provođenje borbenih djelovanja u svete dane. Odgovor je da nužnost obrane ljudskih života i zajedničkog dobra čini djelovanje u svete dane dopuštenim, no čim takva nužnost i potreba nestanu, nije više dopušteno.

Slijedi razdoblje novog vijeka i kolonijalnih osvajanja gdje se javljaju filozofi i teoretičari koji nastoje opravdati rat i ratna djelovanja kroz nove problematike, ponajprije problema nametanja vlastitih principa na novim područjima. Do izražaja dolazi i međunarodna raznolikost, a time i nužnost njezina sveobuhvatnijeg shvaćanja. Perspektiva nacionalnog i uvriježenog europskog pravnog sustava pronašla je prepreke u novim narodima drugačije kulture. U ovom se razdoblju kao glavni predstavnici nastavka misli nameću Francisco de Vitoria i Francisco Suárez. Teoretičari uvelike preuzimaju dosadašnje postavke teorije i dodatno iznose svoja razmišljanja u vlastitom kontekstu. De Vitoria je svoje teorije promatrao ponajviše na primjeru španjolskih pokoravanja Indijanaca, a njihovu opravdanost kroz njegova tumačenja obrane zajedničkog dobra koje postoji po samom prirodnom pravu. Prisilna nametanja vjere takvim narodima nije smatrao kao opravdanje za rat. (Justenhoven, 2012: 121-135). Pruža i razmatranja o međunarodnom sustavu gdje smatra da „svijet (*orbis*) ne bi mogao postojati da nije bilo ljudi koji su imali moć i autoritet silom odvratiti slabijeg od povrjeđivanja dobrih i nevinih“ (Justenhoven, 2012: 132). Postojanje međunarodnog političkog autoriteta kao nužnosti normalnog postojanja svijeta ostat će jedna od ključnih problematika u teoriji međunarodnih odnosa sve do danas. De Vitoria navodi i dodatni uvjet proporcionalnosti, naglašavajući njime važnost razmjera nanesene štete i one koje će se prouzročiti.

Filozof i teolog iste škole Francisco Suárez, dostojan je nasljednik de Vitorije i njegove filozofije. Za njegova razdoblja, u 16. i 17. stoljeću katolički autoritet i nauk kao oslonac moralnog tumačenja teorije pravednog rata gube na važnosti i bivaju zagušeni sve glasnijim relativističkim perspektivama. Stoga je pred Suáreza stavljen izazov obrane katoličkog nauka spram relativizacije nastale uslijed vala reformacije na europskom kontinentu (Tamer, 2021: 54-55). Zadržava i razrađuje tri postojeća uvjeta *ad bellum*: legitimni autoritet, pravedan razlog te dobra namjera prije, za vrijeme i poslije neprijateljstva. Legitiman autoritet, prema Suárezu, pripada jedino suverenu koji po prirodnom pravu, za razliku od pojedinca, ima pravo jurisdikcije i time je on isključivi akter s pravom objave rata. Odluka koju taj suveren

donosi kako bi „proglasio i vodio rat (kao sredstvo pravednog kažnjavanja) mora rezultirati iz vrljih motiva“, onih koji „usmjeravaju volju čovjeka prema onome što je nužno dobro“ (Kremer, 2012: 164). Za pravedan razlog nužna je ozbiljna povreda suverena, njegova naroda ili saveznika, koje Suárez dijeli u tri kategorije. „Prva nastaje kad jedan vladar uzme kontrolu nad vlasništvom drugog; druga, kada su uskraćena sveta prava po *ius gentium*, primjerice pravo na tranzit javnim prometnicama ili međunarodna razmjena; i treća, kada je nepravda narušavanje ugleda ili časti (moralne povrede)“ (Macedo, 2012: 18). Uz pravedne razloge vladar mora uzeti u obzir i štetu koja će nastati za njegov narod, neprijatelja i Crkvu te time prosuditi vjerojatnost uspjeha. Navedeno predstavlja novitet u dosadašnjim promišljanjima i teoriji. Iako se takvo tumačenje dijelom može svrstati u kriterij proporcionalnosti, Suárez naglašava ulogu vladara za promicanjem i čuvanjem zajedničkog dobra. U tom pogledu vladar ne smije uvesti svoj narod u destrukciju i pohod slabog izgleda uspjeha za ispravljanje nepravde. Riječ je, naravno, o pothvatima koji ispravljaju nepravdu prema ranije navedenim kategorijama, dok u slučaju obrane nema alternative. Suárez se dotaknuo i „privatnih ratova“ i smatra da „kada vladar dođe na vlast ne imajući obzira za zajedničko dobro, nego samo vlastito, on postaje tiranin i rat naroda protiv njegove vladavine je dopušten“ (Macedo, 2012: 23). Navedeno će dodatno postati zanimljivije u moderno vrijeme, kao i tumačenje pravednog rata uslijed brojnih dilema u ratovima protupobunjeničtva, asimetričnih ratova, hibridnih ratova itd.

Uz borbu teologa i obrane kršćanskog pristupa teorije pravednog rata, slijedi razdoblje kada Crkva postupno gubi centralnu ulogu na državnoj i međunarodnoj sceni. Veliki pokreti reformacije i sekularizirani pristup državnom suverenitetu konačno konsolidiranim Vestfalskim mirom postavili su golemu prepreku autoritetu crkvenog učiteljstva i pogurnuli sekularni pristup teoriji. Među prvim većim takvim teoretičarima svakako je Hugo Grotius koji je idealističkim pogledom pružio sekularni pristup teoriji. Ono što valja posebno istaknuti kao njegovu misao, a danas vrlo aktualnu, jest njegov pogled na situaciju koju realisti nazivaju sigurnosna dilema. Sigurnosna dilema predstavlja situaciju u kojoj jedna strana nastoji ojačati radi podizanja vlastite sigurnosti, ali time prouzrokuje reakciju osjećaja ugroženosti i nužnog podizanja moći druge strane, što u konačnici rezultira smanjenjem sigurnosti prve strane (Collins, 2010). Grotius smatra da „pretvaranje da imamo pravo ozlijediti druge samo zbog mogućnosti da će oni ozlijediti nas proturječno je svoj pravdi u svijetu: jer su uvjeti trenutnog života takvi da nikad ne možemo biti potpuno sigurni“ (Grotius, 2005: 417). Konkretniji idealistički pristup ipak će pružiti Immanuel Kant, filozof koji je obilježio 18. stoljeće. Kant će svoja promišljanja o pravednom ratu ogledati na temelju pitanja „vječnog mira“. Naglasak njegove teorije prije svega je pitanje otklanjanja rata, a ne njegovo prihvaćanje kao normalne pojave međunarodnih odnosa. Kant smatra kako je „rat uvijek manje optimalan moralni izbor i želi da postane ilegalan izbor u javno prepoznatom pravu nacija“ (Linden, 2013). Kant, dakle, ne predstavlja klasičnog teoretičara pravednog rata, njegova teorija nastaje u njegovim promišljanjima protiv rata i postavljenim člancima vječnog mira koji se moraju poštovati *ad bellum, in bello*, a posebno *post bellum*. U potonjem se krije njegov najveći doprinos teoriji pravednog rata, jer „potezi koji se izvrše nakon završetka rata često su uzrok budućih ratova te ih zbog toga treba izbjeđivati“ (Buzar, 2020: 116). Kant zato navodi niz preliminarnih i definitivnih članaka koji se moraju poštovati radi usmjeravanja djelovanja država prema miru i odsutnosti rata. Članak koji valja istaknuti, a odjekivat će i u suvremeno doba jest „da se nijedna država ne smije nasilno miješati u ustav i vladu druge države“ (Pejović, 1996: 53). Njegovi su članci vječnog mira zasigurno utjecali na moderne teorije liberalizma, međunarodnog prava, a time posredno i na teoriju pravednog rata.

3. SUVREMENA TEORIJA PRAVEDNOG RATA

Problematika suvremene teorije pravednog rata može se sagledati iz triju ključnih perspektiva: teorije sekularnog intelektualnog pogleda; međunarodnog ratnog prava, kao suvremenog *ius gentium*; te prikazom crkvenog, katoličkog pogleda na pravedni rat, kao vodećeg moralnog autoriteta.

Teoretičari suvremene teorije pravednog rata mogu se svrstati u dva glavna pravca, tradicionalistički i revizionistički. Centralna problematika razilaženja je pogled na simetričnost moralne jednakosti vojnika, te kolektivistički odnosno individualistički pristup ratu. Prema tradicionalistima „neovisno o tome na kojoj strani ratuju, vojnici su obvezni pridržavati se moralnih principa *in bello*.“ S druge strane, revizionisti „tvrde da je distinkcija *ad bellum/in bello* ključna za očuvanje poretka međunarodnog sustava, ali i da postaje besmislena ako se dosljedno pridržavamo moralnih argumenata za opravdanje rata“, odnosno, govoreći u istom kontekstu „vojnici koji ratuju na nepravednoj strani ne uživaju jednaka prava *in bello* jer je njihov rat moralno neopravdan *ad bellum*, te su i oni u svom ratovanju *de facto* nepravedni“ (Simeunović, 2018: 188). Jedan od vodećih suvremenih teoretičara Michael Walzer u svojoj se teoriji odlučio za obranu tradicionalnog pogleda, ali za razliku od prethodnika, kao temelj moralnih prosudbi uzima individualna ljudska prava. Iako donosi neke zaključke gotovo jednake kao prethodni teoretičari, božansko i nacionalno pravo, kao prijašnja osnova moralnog promišljanja, u njegovoj, ali i općenito suvremenoj sekularnoj teoriji, postaju strani termini. Preuzima tumačenje kako su „obveze i prava država ništa više nego obveze i prava ljudi koji ih sačinjavaju“ (Walzer, 2015: 53). Na pitanje koje se onda javlja o moralnosti obrane države, Walzer najviše odgovara tumačenjem društvenog ugovora i države kao zaštitnika. Tumačenje koje Walzer zastupa omogućuje situaciju kada obrana nije pravedna, a to određuje „stvarnost zajedničkog života koji se štiti i o mjeri u kojoj su žrtve koje ta zaštita zahtijeva dragovoljno prihvaćene i smatraju se vrijednima“ (Walzer, 2015: 54). Riječ je o promašenim i propalim državama gdje ne postoji pojam zajedničkog dobra niti poriva obrane državnih vrijednosti. Walzer je postavke svojeg razmišljanja sumirao u teoriju agresije kao osnovu za daljnje moralne prosudbe. Walzer dodatno priznaje kako je sama primjena teorije mnogo kompleksnija i u pojedinačnim slučajevima nužno je široko sagledavanje situacije za donošenje moralnih prosudbi. Štoviše, Walzer inzistira na nužnosti shvaćanja rata u njegovoj biti i smatra da rat „ima svoj vlastiti zakon i čak vlastiti moral koji je nastao prilagođavanjem običnog prava i morala posebnim okolnostima rata“ (Walzer, 2013). Posebna brutalnost rata najviše se vidi na nižim razinama ratovanja na koje se Walzer posebno spušta i bavi moralnim problematikama samih vojnika i nižih časnika. U tim se trenucima javlja ključno pitanje preuzimanja rizika prilikom donošenja odluke. Odluka koju pojedinci donose u trenutku ne može biti dirigitirana od vrha i pojedinac mora donijeti odluku koja će biti u skladu s konačnim ciljem djelovanja. Suvremena kompleksnost postavlja niz dilema u takvim situacijama koje dodatno otežavaju definiranje moralno ispravnog.

3.1. Međunarodno ratno pravo

Ograničavanje kompleksnosti pokušalo se postići međunarodnim dogovorom u obliku međunarodnog prava. Postoji fraza da je pravo etički minimum. Govoreći o međunarodnom pravu izreka dolazi još i više do izražaja. Neizbježna oskudnost prava nastaje zbog heterogenog

sustava, odnosno distinkcije moralnih i interesnih vrijednosti subjekata zajednice. Nepostojanje jedinstvenog suverenog autoriteta čini da su temelj održivosti međunarodnog prava međusobni dogovor i povjerenje, a u takvom sustavu nije moguće očekivati duboko izgrađeni pravni sustav. Svakako pozitivna namjera subjekata međunarodnog sustava od pamtivijeka je proizvodila neki oblik međunarodnih dogovora i sporazuma koji su u suvremeno vrijeme na vrlo sofisticiranoj razini. Zasigurno je to dijelom produkt međunarodne povezanosti i postojanja svjetskih organizacija, ponajprije UN-a kao ključnog za postojanje međunarodnog prava, ali i uviđanja mogućnosti alternativnih djelovanja za sprečavanjem sporova. Specificiranjem na kontekst rata, govorimo o međunarodnom ratnom pravu kao skupu „pravni pravila kojima se reguliraju odnosi između strana u sukobu, kao i između njih i neutralnih država“ (Perazić, 1986: 17). Ratno se pravo tijekom povijesti razvijalo zajedno s teorijom o ratu te je pokušavalo pružiti konkretan oblik njezine primjene. Ipak, ratno pravo u obliku koji danas shvaćamo vuče svoje početke tek u 19. stoljeću (ICRC, 2004). Moralni autoriteti koji su do tada predstavljali samo pravo, u novim društvenim i političkim okolnostima nisu bili prikladni zahtjevima nacija. Posebno početkom 20. stoljeća „države su prvi put pokušale dovesti u sferu prava one krajnje političke napetosti i interese koji su, kako se dugo smatralo, izvan vlasti prava“ (Kennedy, 2012: 74). Zatim su užas, teror i sablazan ratova 20. stoljeća odigrali ulogu katalizatora u razvijanju međunarodnog ratnog prava nužnog za stavljanje novog međunarodnog režima u prihvatljivi okvir. Prijašnji naglasak na autoritarnosti i suverenosti vladara, odnosno države, nije mogao opstati u međunarodnom društvu gdje su povezanost i međusobni utjecaj subjekata na takvoj razini da je suradnja neizbježna. Nova paradigma promijenila je i shvaćanje rata. „Rat je ostao pravna prerogativa vladara, ali je novi međunarodni režim nastojao preobraziti politički kontekst u kojem bi vladari razmišljali o ostvarivanju te ovlasti“ (Kennedy, 2012: 74). Za odvratanje od uporabe takve ovlasti pokazalo se nedovoljnim povjerenje i samo postojanje pravnog sustava. Ono što je ponajprije prisililo države na odsutnost uporabe sile jest međusobna zavisnost i reakcija drugih subjekata na agresivni akt. Navedeno se i nastoji provoditi putem globalne organizacije Ujedinjenih naroda (UN), nastale nakon 2. svjetskog rata radi održavanja međunarodnog mira i sigurnosti te poticanja suradnje (članak 1. Povelje UN-a), a koja danas obuhvaća gotovo sve države svijeta. Njezina povelja zapravo zabranjuje prvu uporabu sile i zahtijeva od svojih članova da se „suzdržavaju od prijetnje silom ili upotrebe sile koje su uperene protiv teritorijalne cjelovitosti ili političke nezavisnosti bilo koje države, ili su na bilo koji način nespojive s ciljevima Ujedinjenih naroda“ (Povelja UN-a, 1973: čl. 2). Običajno je pravo tu praksu proširilo i na preventivni napad u slučaj očite ugroze, a dodatno, u suvremenom okružju javljaju se slučajevi kada države prijevremeno djeluju na prijetnju za koju smatraju da je ili će biti izravna ugroza (npr. rat protiv terorizma). U slučaju oružanog napada na člana organizacije, država ima „prirodno pravo individualne ili kolektivne samoobrane“, a zatim i sama organizacija (odlukom Vijeća sigurnosti) poduzima „mjere potrebne za održavanje Međunarodnog mira i sigurnosti“ (Povelja UN-a, 1973: čl. 51). Nastojanja UN da se pozicionira kao krovna organizacija i djelovanje na principu suradnje i zajedničke reakcije postali su temelji principa kolektivne sigurnosti, a međunarodno ratno pravo postavilo je obrazac ponašanja. Države su na temelju poznatih haških i ženevskih konvencija te brojnih drugih protokola, konvencija i deklaracija u 19. i pretežito 20. stoljeću kodificirale niz pravila ratnog prava radi što veće humanizacije rata. Ratno pravo pokriva gotovo sve aspekte ratovanja, a najviše govori o *ius in bello*. Ograničavanjem brojnih oružja, zabranom svih vrsta oružja za masovno uništenje, što preciznijom distinkcijom boraca i neboraca, vojnih i nevojnih ciljeva, određivanjem statusa ranjenika, zarobljenika, civila,

medicinskog osoblja te brojni drugi propisi ratnog prava teže smanjenju žrtava i šteta, posebno civilnih i kolateralnih, na najmanju moguću mjeru. Pravo regulira i početak rata koji i u suvremeno doba, unatoč suprotnoj praksi, zahtijeva objavu. „Objava rata mora prethoditi neprijateljstvima, mora biti nedvosmislena i obrazložena“ (Perazić, 1986: 17). Također regulira završetak sukoba, primirje i ugovore o miru, te bitno represije i sankcije za kršenje međunarodnog ratnog prava. Bez sankcija i posljedica za kršenje ratnog prava sam dogovor i povjerenje na kojem pravo počiva bili bi vjerojatno nedostadni za prisiljavanje države na poštovanje pravila. Ipak, nepostojanje višeg suverena koji bi poput države provodio stroge sankcije znatno ograničava sam smisao sankcija i omogućava državama njihovo nepoštovanje. Poštovanje suvremenog međunarodnog ratnog prava stoga se postiže najviše kroz posljedice poput gospodarskih, trgovinskih, prometnih i inih sankcija koje države zajedno nametnu agresoru, kao i suočavanjem s mogućnošću međunarodne intervencije.

Ratno pravo vuče svoj smisao iz moralnih normi. Napuštanje moralnih normi i oslanjanje isključivo na pravo za posljedicu ima djelovanje koje traži načine izbjegavanja prava radi vlastitih interesa. Problem nastaje jer se pravnim regulacijama ne može u potpunosti sve definirati pa nastaju brojne sive zone koje se ne mogu sankcionirati jer nisu propisane. Moral s druge strane daje usmjerenje koje unatoč novim nepropisanim situacijama zadržava smisao i usklađuje ponašanje ovisno o tome.

3.2. Suvremena teorija pravednog rata Katoličke Crkve

Autoritet moralne perspektive u zapadnom svijetu svakako i dalje zadržava Katolička Crkva (dalje Crkva). Suvremena teorija pravednog rata iz perspektive Crkve je zapravo samo nastavak misli i promišljanja o moralnosti rata nastala na temelju njezine povijesti. Izvorište teorije i dalje su promišljanja glavnih crkvenih naučitelja sv. Augustina i sv. Tome Akvinskog zajedno s ostalim kasnijim teolozima koji su obrađivali teoriju. Suvremena su razmišljanja iz perspektive Crkve znatno usmjerenija na izgradnju i promicanje mira, što se vidi prema njezinim dokumentima pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*, Katekizmu Katoličke Crkve, brojnim pismima i enciklikama papa itd. Crkva je osudila nečovječnost rata i nastoji promicati djelovanja radi postizanja mira, koji ne bi bio samo odsutnost rata već „plod reda što ga je u ljudsko društvo utisnuo njegov božanski Utemeljitelj i što treba da ga ostvare ljudi, koji žedaju za sve savršenijom pravdom“ (*Gaudium et spes*, 1965: 78). U tom pogledu, naglasak se stavlja na nositelje vlasti i odgovorne pojedince, ali i sve građane da se čvrstom voljom odupru nasilnim činima za rješavanje konflikata. Temelj takvog djelovanja jesu suradnja i poštovanje bližnjeg. Međunarodna suradnja i poticanje stvaranja kolektivnog ozračja usmjerenog ka postizanju konačnog mira i potpunog odbacivanja rata moraju biti vodilja u međunarodnim odnosima. Nažalost, rat i dalje nije iskorijenjen iz ljudskog ponašanja, stoga konstitucija navodi: „Dokle god bude postojala pogibelj rata i dokle god ne bude mjerodavne međunarodne vlasti koja će raspolagati prikladnim snagama, dotle se neće moći državama zaniijekati pravo na zakonitu obranu nakon iscrpljenja svih sredstva mirnog pregovaranja“ (*Gaudium et spes*, 1965: 79). Crkva ponovno prepoznaje problem nepostojanja međunarodnog autoriteta koji se u promišljanjima brojnih teoretičara provlači posljednjih stotina godina. Prepoznata je i kompleksnost suvremenog ratovanja, kao i strahote koje nastaju uslijed napretka tehnike i naoružanja. Sam taj napredak i omogućava da pojedinci ili grupe korištenjem napredne tehnologije prouzroče nezamislive okrutnosti. Zato Crkva

osuđuje utrku u naoružanju i tumačenje takve paradigme kao osiguranja mira i ravnoteže među narodima (*Gaudium et spes*, 1965: 81). Postizanje mira ne može se ostvariti na način prisilnog odvratanja gomilanjem razorne moći, takvo načelo samo može povećati opasnost i razornost buduće štete. Crkva preporučuje jednako obostrano razoružavanje i ustanovljenje opće priznatog autoriteta s djelotvornom moći koji će onda narodima moći osigurati sigurnost, pravdu i poštovanje njihovih prava.

U trenutačnim okolnostima gdje je rat i dalje dio ljudskog djelovanja Crkva je donijela određene postavke u kojem je slučaju rat opravdan. Za sam ulazak u rat (*ius ad bellum*) treba pomno razmotriti određene uvjete kako bi razlog bio pravedan, za koje Katekizam Katoličke Crkve (KKC) navodi: „Da je šteta koju napadač čini narodu ili zajednici naroda trajna, teška i izvjesna. Da su se sva ostala sredstva kojima bi se tome stalo na kraj pokazala neprimjenjiva ili bezuspješna. Da postoje ozbiljni uvjeti uspjeha. Da pribjegavanje oružju ne prouzroči većih zala i nereda od zla kojem se želi doskočiti. U ocjenjivanju ovoga uvjeta veoma veliku težinu ima moć suvremenih sredstava razaranja“ (Hrvatska biskupska konferencija, 2016: 2309).

Crkva se ovim načelima strogo zalaže za to da je upotreba sile samo krajnje neizbježno sredstvo. Čak i šteta koja je nastala, koja čini povod za pravedan razlog, mora biti u tolikoj mjeri da je dovoljna za posezanjem oružja i uporabu sile. Razmatranje navedenih načela spada na „razborit sud onih koji su odgovorni za zajedničko dobro“ (Hrvatska biskupska konferencija, 2016: 2309). Što čini dosadašnje načelo da jedino pravi suveren može proglasiti rat. Također, uz pravedan razlog treba nadodati i pravednu namjeru koja podrazumijeva djelovanje usmjereno na pravednost i krajnji mir. Kada dođe do slučaja da postoji pravedan razlog za rat, država, odnosno javna vlast, ima „pravo i dužnost građanima nametnuti obveze potrebne za nacionalnu obranu“, a oni koji poradi savjesti odbijaju oružje „dužni su na neki način služiti ljudskoj zajednici“ (Hrvatska biskupska konferencija, 2016: 2310-2311). Na one koji su se odlučili za služenje domovini, s ispravnim i pravednim djelovanjem, Crkva gleda kao hvalevrijedne dužnosti koje istinski pridonose zajedničkom dobru. Kada započnu stvarna neprijateljstva i uporaba sile, nikako ne prestaje moralni zakon i nije sve dopušteno, zato Crkva propisuje i *ius in bello* načela: „Distinkcija. Proporcionalnost. Vojna nužnost. Pošten tretman ratnih zarobljenika. Zabranjeno korištenje sredstava koji su sami po sebi zli (*malum in se*)“ (Cole, 2018).

Načelo distinkcije, odnosno razlikovanja boraca od neboraca, vojnih od nevojnih ciljeva i slično, prepoznato je od samih početaka kao nužno načelo pravednog ratovanja. Crkva oštro osuđuje uplitanje civilnog stanovništva u sukobe i razaranja civilnih sredstava i infrastrukture. Spomenuta pastoralna konstitucija jasno navodi da „svaki ratni čin koji bez razlikovanja ide za uništenjem cijelih gradova ili prostranih krajeva zajedno s njihovim stanovništvom, zločin je protiv Boga i protiv samoga čovječanstva te mora biti odlučno i bez oklijevanja osuđen“ (*Gaudium et spes*, 1965: 80). Upravo zato se i osuđuju oružja za masovno uništenje, koja po svojoj biti ne krše samo ovo načelo nego i sva ostala. Posljedice koje takvo oružje prouzroči nemoguće je kontrolirati i šteta koju stvara ne može se opravdati proporcionalnim dobitkom i nužnošću, stoga ulazi u sredstvo *malum in se*. Proporcionalnost se ogleđava u omjeru procijenjene štete djelovanja i dobitka koji se ostvaruje tim djelovanjem. Cilj je postići što veći dobitak uz minimalnu štetu. Ovdje također treba procijeniti uopće potrebu vojnog djelovanja, odnosno utječe li aplicirana sila za željeni cilj. Potonja dva načela nerijetko zahtijevaju široku sliku i razumijevanje situacije u odnosu na krajnji cilj, što na nižim razinama ratovanja često nije slučaj pa dolazi do brojnih dilema pravednog postupanja. Zato su gotovi svi teolozi tumačili, ako je moguća, nužnu poslušnost u takvim situacijama. Crkva se svakako protivi

zlim djelima: „Djela suprotna pravu naroda i njegovim općim načelima kao odredbe koje ih nameću jesu zločini. Slijepa poslušnost nije dostatna da opravda one koji se takvim nalogima podvrgavaju. Tako istrebljenje nekog naroda, nacije ili narodne manjine treba osuditi kao smrtni grijeh. Postoji moralna obveza oprijeti se naredbama koje naređuju genocid“ (Hrvatska biskupska konferencija, 2016: 2313).

Takvi slučajevi s brojnim drugim koji se primjerice tiču postupanja prema civilima, ranjenicima i zarobljenicima propisani su međunarodnim konvencijama koje Crkva uvelike potiče te poziva vlasti i stručnjake da te ugovore treba „usavršavati kako bi bolje i efikasnije pridonijeli da se obuzdava nečovječnost ratova“ (*Gaudium et spes*, 1965: 79).

Iako suvremena crkvena teologija ne navodi načela *ius post bellum*, jasno je da je njezin stav u tom pogledu osuda rata i međunarodno nastojanje da se postigne mir. „Ravnoteža elemenata koji predstavljaju doktrinu pravednog rata postala je raspoređena drugačije u suvremenom razdoblju nego u prošlosti, često kao odgovor na tehnološki razvoj“ (Reichberg, 2012: 1096). Zato papa Ivan XXIII. već 1963. u svojoj enciklici *Pacem in Terris* primjećuje da „u ovom dobu koje se hvali svojom atomskom snagom, više nema smisla tvrditi da je rat prikladan instrument kojim se popravljaju kršenja pravde“, kako je to bio slučaj u ranijim tumačenjima pravednog uzroka. Apostolski su prvaci do danas nastavili s politikom pomirenja i poticanja prekida nasilja, kao i trenutačni papa Franjo koji u svojim enciklikama *Fratelli tutti* i *Laudato si* raznim apostolskim pismima i obraćanjima neprestano ističe potrebu odbacivanja nasilja i preusmjeravanja na rješavanje problema mira. U knjizi *Protiv rata* nastaloj u jeku ratnih događanja na području Ukrajine papa Franjo opisuje rat kao „svetogrđe, koje uništava ono što je najdragocjenije na našoj zemlji, ljudski život, nevinost malenih, ljepotu stvaranja“ (Vatican, 2022).

Suvremena je katolička teorija pravednog rata u njegovu izbjegavanju svim naporima. Načelo posljednjeg sredstva postaje primarno. Napredak tehnologije i razvoj novih naoružanja prepoznati su kao aspekti koji suvremeni rat čine vrlo razornim, kompleksnim i teško kontroliranim te time nemogućim za konceptualno izjednačavanje s prijašnjim ratovima. Crkva, stoga, potiče ne opravdati rat teorijom pravednog rata, već težiti njegovu potpunom izbacivanju. Crkva priznaje da se državama i dalje ne može zaniijekati pravo na obranu vlastitog teritorija i naroda, ali još i više ističe dužnost država za zajedničkim djelovanjem na suradnji i izgrađivanju mira.

4. SUVREMENE UGROZE I TEORIJA PRAVEDNOG RATA

Prije daljnje analize teorije pravednog rata i suvremenih ugroza valja se kratko osvrnuti na suvremene sigurnosne studije, kao i na promjenu paradigme sigurnosti koja je zapravo odredila usmjerenje suvremenog poimanja sigurnosti. Shvaćanje sigurnosti na državnoj razini kao „odsutnost prijetnji stečenim vrijednostima“ u objektivnom smislu te „odsutnost straha da će takve vrijednosti biti ugrožene“ (Bilandžić, 2012: 50) u subjektivnom, mijenjalo se tijekom povijesti, a posebno nakon završetka hladnog rata. Raniji je povijesni diskurs realistički nastrojen, određenje sigurnosti bilo je „usmjereno na državu i uključivalo je isključivo vojno i političko područje“ (Bilandžić, 2012: 50). Razlog je tome to što je država predstavljala glavnog suverenog aktera međunarodnih odnosa, odnosno „referentni objekt sigurnosti“ (Collins, 2010). Primarna uloga države bila je sigurnost, koju je ostvarivala kroz vojni i politički

sektor, odnosno silom i moći. U tom je pogledu i konstruirana „nacionalna sigurnost“ za suočavanje sa sigurnosnim prijetnjama koje dolaze iz ponašanja drugih država putem vojnih ili političkih ugroza. Jasnije postaju i teorije ranijih teoretičara pravednog rata koji su u takvom sigurnosnom određenju svoje postavke promatrali kroz prizmu državne sigurnosti i njezine funkcije zaštite. Rat tako postaje „prikladniji“ i gotovo jedini način rješavanja sigurnosnog pitanja ugroza. Ključne promjene prošlog stoljeća na području sigurnosti, kako na vertikalnoj tako i horizontalnoj razini, pokrenule su nužne promjene shvaćanja paradigme sigurnosti. Produblјivanje na vertikalnoj razini pomaknulo je fokus s isključivo državne razine na dodatno pojedinačnu i globalnu. Novo je shvaćanje posebno otvorilo prostor individualističkoj perspektivi sigurnosti (Tatalović i Lacović, 2012: 4). Nužno horizontalno proširenje nastalo je kada se promatranje sigurnosti iz perspektive sile i moći pokazalo nedostatnim da obuhvati brojne nove izazove proizašle iz drugih sektora. Kada je o tome riječ, posebno se istaknuo Barry Buzan i smatra se da je prvi pružio višesektorski pristup sigurnosti. Tradicionalni vojni i politički pristup Buzan je proširio gospodarskim, socijalnim i okolišnim sektorima sigurnosti (Buzan, 1983). Bitne stavke za nacionalnu sigurnost po sektorima: vojni segment predstavlja temelj sile i fizičke moći subjekta, a uključuje ofenzivne i defenzivne sposobnosti države; političko područje organizira legitimacijske aspekte države, sustav vlasti i ideologiju radi njezine stabilnosti; gospodarsko područje osigurava blagostanje kroz mogućnosti pristupa prirodnim bogatstvima, resursima, tržištu i financijama; socijalna sigurnost obuhvaća čuvanje nacionalnog identiteta, tradicije, kulture, jezika i običaja; konačno sigurnost okoliša podrazumijeva zaštitu biosfere kao esencijalnog preduvjeta života i djelovanja (Mihalinčić, 2020: 52). Svaki od navedenih sektora predstavlja potencijalno žarište prijetnje čija ugroza bitno utječe na nacionalnu te time pojedinačnu i globalnu sigurnost.

Globalizacija, napredak tehnologije i razvoj društva, uz brojna blagostanja, donijeli su i priliku za iskorištavanje konstruktivnog na destruktivan i štetan način. Problemi suvremenog sigurnosnog okružja izvire iz te ljudske destruktivne potencije koja uz suvremene mogućnosti proizvodi nepoznate i surove ugroze. Suvremena isprepletenost utjecaja čini da je ugroza u svakoj sferi potencijalno sigurnosno pitanje za ljudsku, nacionalnu, ali i međunarodnu sigurnost. U nastavku daje se analiza nekoliko ključnih suvremenih ugroza koje uvelike predstavljaju izazov i dileme postavkama teorije pravednog rata. Ugroze su podijeljene na stratešku i taktičku razinu ratovanja iz praktičnih razloga. U ovom kontekstu, kao ugroze strateške razine, misli se na suvremene koncepte ratovanja i sigurnosti. Analizirat će se tri ključna izvora ugroza: informacijsko ratovanje, kibernetičko ratovanje i terorizam. Svaki od njih, uz brojne druge nespomenute, u većem ili manjem opsegu dio je suvremenih sukoba. Fokus taktičke razine bit će na samom ratovanju. Strateški će izazovi više biti vezani za *ius ad bellum*, a taktički na *ius in bello*. Dodatni je vid suvremenog okružja da se tradicionalne distinkcije između razina ratovanja gube, pa tako često taktičko djelovanje ima strateški učinak.

4.1. Informacijsko ratovanje

Posjedovanje informacija oduvijek je omogućavalo nadmoć ili barem brže i točnije donošenje odluka, razvijanje strategija i boljih reakcija. S druge strane, posjedovanje pogrešnih informacija rezultira pogrešnom percepcijom realnosti i time lošim postupanjem, odnosno neuspjehom. U nacionalnom je interesu da država posjeduje točne, relevantne i pravodobne

informacije kako zbog razvoja, tako i radi postizanja sigurnosti. U suvremeno se doba interes za posjedovanjem informacija umnogostručio. „Temelj ove nagle ekspanzije interesa je ‘informacijska revolucija’ koja se ogleda u ubrzanom razvoju kibernetičkog prostora, mrežne tehnologije, procesne moći suvremenih računala i svih vezanih informatičkih tehnologija, a što utječe na eksponencijalni rast broja informacija koje se obrađuju i pohranjuju u informacijskim sustavima“ (Brzica, 2020: 14).

Postavljajući se u kontekst sukoba gdje kvaliteta, točnost i vrijeme reakcije predstavljaju razliku života i smrti nemoguće je ne primijetiti važnost informacija. Nadmetanje za posjedovanjem informacija tako se pretvorilo u informacijsko ratovanje koje definiramo kao operaciju „koja se provodi kako bi se stekla informacijska prednost nad protivnikom. Sastoji se od kontroliranja vlastitog informacijskog prostora, zaštite pristupa vlastitim informacijama, uz stjecanje i korištenje informacija protivnika, uništavanje njihovih informacijskih sustava i remećenje protoka informacija“ (NATO, 2020). Neka obilježja suvremenog informacijskog ratovanja koja treba istaknuti jesu niski operativni troškovi, nejasne tradicionalne granice, proširena uloga za upravljanje percepcijom te problemi s procjenom napada i izvora (Molander i dr., 1996). Niski operativni troškovi omogućuju da informacijsko ratovanje provodi bilo tko, bez tradicionalnih granica, bilo gdje i kada, a u kombinaciji s obilježjem teškog raspoznavanja jednoj strani postaje izrazito teško anulirati takve ugroze. Postavke teorije pravednog rata nailaze na golemu prepreku i upitno su ostvarive kroz informacijsko ratovanje, počevši od pravednog uzroka za ulazak u rat. Uzevši pretpostavku da se informacijske operacije također provode s „ciljem nametanja određene strateške naracije ciljanoj publici“ (Brzica, 2020: 22), možemo se zapitati ima li država, koja je pod utjecajem informacijskih operacija, stvarno pravedan uzrok ili pak samo nametnutu percepciju uzroka. Jesu li koalicijske snage 2003. uslijed pritiska SAD-a napale Irak sa stvarnim uzrokom ili percipiranim? Napadaju li ruske snage Ukrajinu sa stvarnim uzorkom ili percipiranim? Kao primjer mogu poslužiti i međunarodne intervencije u raznim državama za koje se ponekad uzrok kreira više u vlastitim prosudbama, nego kao samo nastajanje uzroka iz problema te države.

U suvremenom ratovanju više od postizanja same vojne premoći „konačna pobjeda ovisi o političkoj pobjedi u kognitivnoj domeni ciljane publike“ (Brzica, 2020: 22). Ciljana je publika često međunarodna zajednica koju svaka strana pokušava pridobiti na svoju stranu. Legitimacija vlastitih djelovanja u očima međunarodne javnosti rezultira velikom prednošću u obliku brojne pomoći, a na drugu stranu represije i sankcije prema suprotnoj strani. Recentni je primjer aktualni rat u Ukrajini gdje je informacijsko ratovanje na visokoj razini. Svaka strana nastoji prikazati protivničku kao negativnu, a sebe kao žrtvu nepravde i time legitimirati svoja djelovanja među narodom i u međunarodnoj zajednici. Hitrost i intenzitet sankcija kao i količina pomoći zasigurno imaju udjela u provedbi informacijskih operacija s ukrajinske strane. Poanta je, dakle, nekada intenzivirati percepciju stvarnosti bilo u lošem, kod prikazivanja žrtve i štete, bilo u dobrom smjeru, primjerice za promicanje vlastite moći, herojstva itd. Time je izravno pod utjecajem načelo proporcionalnosti prilikom djelovanja. Prema tom načelu, jačinu odgovora i djelovanja prilagodit ćemo sukladno s počinjenom štetom i ciljem koji se namjerava postići. Govorimo li o percepciji štete i cilja nastalih pod utjecajem informacijskih operacija, onda možemo reći da je samo načelo proporcionalnosti pod vanjskim utjecajem koji onemogućava objektivnu prosudbu.

U svakom slučaju, informacijsko ratovanje propituje održivosti načela teorije, posebno pravednog uzroka i proporcionalnosti. Iako je načelo uvelike uzdrmano uslijed

velikog vanjskog utjecaja percepcije pravednog, bilo bi iracionalno zaključiti kako se zbog manipuliranih percepcija više ne može proglasiti pravedan uzrok. S druge strane, reći kako je informacijsko ratovanje loše samo po sebi, bilo bi protivno taktičkom umijeću gdje je cilj zavarati protivnika. Stoga informacijsko ratovanje također mora poštovati načela pravednog rata i djelovati s dobrom namjerom. Informacijsko ratovanje koje nema dobru namjeru je *malum in se* i prema tome zabranjeno, takvo je primjerice manipuliranje percepcijom vlastite i međunarodne javnosti lažima kako bi se opravdali interesi onih koji vode rat.

4.2. Kibernetičko ratovanje

Suvremeno se informacijsko ratovanje provodi najviše preko kibernetičkog prostora, zato je ponekad pogrešno shvaćanje izjednačavanja informacijskog i kibernetičkog ratovanja. Uz informacijske operacije koje se mogu provoditi putem kibernetičkih operacija, kibernetičko ratovanje obuhvaća i širi spektar djelovanja. Ne postoji opće prihvaćena definicija kibernetičkog ratovanja, ali za potrebe ovog rada kibernetičko ratovanje jesu „postupci države, organizacije ili pojedinca koji upotrebljavaju računalne sustave i mrežnu tehnologiju protiv suverene države za prodor u njene računalne i ostale mrežne sustave s ciljem disrupcije, onesposobljavanja ili onemogućavanja korištenja informacijskih resursa, financijskih mreža ili kritične infrastrukture kako bi stekli financijsku ili drugu korist“, a ima posljedice i na društvenu, sociološku, ekonomsku i političku sferu (Brzica, 2020: 19).

Uz brojne uobičajene, civilne tehnike i vrste napada poput napada na digitalne informatičke sustave, operativne sustave, DDoS (Denial of Service) napada, remećenje ili operativno blokiranje virusima itd., kibernetičko je ratovanje također uspješno u sferi sigurnosti ponajprije zbog triju mogućnosti: remećenje C2 (command and control) sustava, onesposobljavanje ili prenamjena oružanih sustava te mogućnost napada na zajedničke civilno-vojne sustave i postrojenja (sustavi komunikacije, satelita, energije, rafinerija...) (Randall, 2010: 389-390). Kibernetičko je ratovanje novina suvremenog doba koja unosi potpuno nove postavke različite od dosadašnjeg shvaćanja ratovanja i uporabe sile.

„Kibernetički napadi imaju nekoliko obilježja koja ih razdvajaju od tradicionalnog korištenja sile, što ima implikacije za primjenu postojećeg pravnog okvira na korištenje sile na njih. Pravni okvir ima svoje korijene u tradicionalnijim načinima vođenja rata između nacionalnih država, a neki od problema koji proizlaze iz cyber napada su između ostalog, u vezi s nedržavnim akterima i mogućnošću preventivne samoobrane“ (Rakonić, 2019: 3).

Uz potonje mogu se nadodati i problemi nepoznatog izvora, trajanja, implikacija na civilnu sferu, distinkcija borca provoditelja i meta, nepredvidljivost posljedica itd. Takve i druge probleme nastojalo se razmotriti i ponuditi rješenje Tallinnskim priručnikom o međunarodnom pravu primjenjivom na kibernetičko ratovanje (Schmitt, 2013). Priručnik nije pravni akt međunarodne zajednice, ali je učinio veliki iskorak u pružanju analize „pozitivnog međunarodnog prava radi pružanja smjernica državama u provođenju njihovih tuzemnih i međunarodnih politika u kibernetičkom prostoru u kontekstu *ius ad bellum* i *ius in bello*“ (Prpić, 2017: 46). Ipak, nameću se brojne moralne dileme provedbe kibernetičkog ratovanja u kontekstu načela teorije pravednog rata. Može li kibernetički napad opravdati konvencionalnu obranu i obratno? Je li kibernetičko ratovanje jednako konvencionalnom, ako ne, mora li ono biti provedeno prije konvencionalnog kao korištenje drugih sredstva prije

„posljednjeg sredstva“? Smatra li se provoditelje kibernetičkog napada borcima. Ako da, jesu li oni legitimna meta konvencionalnog djelovanja? Koja su uopće kibernetička djelovanja opravdana, odnosno postoji li *malum in se* sredstva kibernetičkog ratovanja?

Kibernetički napad definiran Tallinnskim priručnikom kao „kibernetička operacija poduzeta u napadu ili obrani za koju je razumno očekivati da će prouzročiti ozljedu ili smrt osoba, odnosno štetu ili uništenje objekata“ (Prpić, 2017: 54), jasno pokazuje postojanje izravne ili neizravne posljedice na „fizički svijet“. Dodatno, nemoguće je razdvojiti učinak koji kibernetičko ratovanje može imati na konvencionalne dimenzije i obratno. Stoga se kibernetičko ratovanje nužno mora promatrati kao dodatna dimenzija ratovanja (poput kopnene, zračne, pomorske), a ne kao posebna vrsta ratovanja. Kako „zahtjev proporcionalnosti u odgovoru na agresiju ne zahtijeva protunapad iste vrste, pogotovo ako ne bi nadoknadio učinjenu štetu, umanjio prijetnju ili odvratio budući napad“ (Randall, 2010: 405), proizlazi zaključak da ako bilo koja konvencionalna dimenzija može izazvati pravedan odgovor iste ili druge dimenzije ratovanja, može i kibernetičko djelovanje biti uzrok rata ili odgovor na prijetnju. Deduktivno može se također zaključiti da su provoditelji kibernetičkih djelovanja borci koji sudjeluju u ratu i time su legitimne mete kibernetičkog i konvencionalnog odgovora. Svakako sve navedeno treba postaviti u okvir teorije pravednog rata i zadržati poštovanje načela. Zbog prirode kibernetičkog djelovanja i utjecaja na civilnu sferu, posebnu težinu ima načelo distinkcije vojnog od civilnog, kao i pravedni sud suverena o proporcionalnosti i korištenja drugih sredstava. Poseban je izazov „problem pripisivanja“ (Randall, 2010) odgovornosti za napad. Prema načelima teorije pravednog rata, pokretanje ratnih djelovanja spada na odgovornost suverena, odnosno vlasti koje se brinu za zajedničko dobro. Naime, suvremeno okruženje i mogućnost široke uporabe kibernetičkog djelovanja omogućuju raznim nesuverenim akterima da kibernetički djeluju protiv suverena. U tom je slučaju riječ o kriminalu ili terorizmu i suveren može postupati sukladno tome, u suprotnom, ako je moguće dokazati da je prijetnju dirigirala sama vlast, onda je moguće prosuđivati razinu prijetnje i opravdanost odgovora ratom.

4.3. Terorizam

Govoreći o terorizmu mislimo na „prijetnju uporabom ili uporaba nasilja (terora) radi ostvarenja političkih ciljeva. Nema terorizma bez terora, ali svaki teror, svako nasilje, nije i terorizam. Da bi određeni fenomen bio terorizam, akt terora, akt nasilja mora imati politički cilj. Terorizam predstavlja sjecište politike i nasilja s težnjom prisvajanja moći“ (Bilandžić, 2013: 33-34). Teror se postiže ponajprije strahom, a uspješnost političkog cilja uvelike će ovisiti o postignutoj razini terora i odjeka nasilnog akta. Primarni način postizanja terora jest nasumičnost ciljeva. „Nasumičnost je krucijalna značajka terorističke aktivnosti. Ako netko želi da se strah s vremenom širi i pojača, nije poželjno ubijati određene ljude povezane na neki poseban način s režimom, strankom ili politikom“ (Walzer, 2015: 197). Druga je komponenta biranje „nevinih“ ciljeva, onih koji nisu uključeni u ratna djelovanja, onih najranjivijih (Walzer, 2006). Ako je temelj djelovanja izazivanje straha, onda i nastojanje terorizma mora biti korištenje što radikalnijeg i „strašnijeg“ načina postizanja cilja. Gotovo da je nastojanje opovrgavanje svakog načela teorije pravednog rata. Uzrok je zasigurno percipiran kao pravedan u očima počinitelja, no način njegova postizanja, mete njegova djelovanja i

sama svrha u potpunosti anuliraju svako opravdanje. Terorizam predstavlja sredstvo *malum in se* i zabranjeno je postavkama pravednog rata. Pitanje koje se postavlja jest pravedno postupanje s druge strane, žrtve terorizma. Mogućnost odgovora mora postojati jer pasivno promatranje narušavanja nacionalne sigurnosti kosi se s pravom na obranu. Prema prvom načelu *ius ad bellum*, šteta koju napadač čini narodu ili zajednici naroda mora biti trajna, teška i izvjesna, teroristički je akt zapravo težak, ali kratkog trajanja i neizvjestan. Kako bismo opravdali ovo načelo, moramo sagledati prirodu terorizma u suvremenom okružju. Kada se to uzme u obzir, postaje jasno kako je šteta koju napadač čini zapravo prijetnja nacionalnoj i međunarodnoj sigurnosti koja je trajna i ovisno o području manje ili više izvjesna. Iako je moguć, odgovor mora biti sveobuhvatan u sredstvima, a rat tek krajnje sredstvo. Nažalost, druga sredstva i politički odgovor upitno su ostvariva sredstva protiv terorista. Odgovor u obliku rata protiv terorizma može biti opravdan, ali mora biti u skladu s načelima pravednog rata. Rat protiv terorizma nije klasična obrana. Naime, povod je vjerojatno izazvan već počinjenim terorističkim aktom i zapravo rat koji se provodi jest preventivni rat otklanjanja potencijalnih budućih ugroza. *Ius ad bellum* može pronaći opravdanje, ali ono što je temeljni izazov rata protiv terorizma je praktično ostvarivanje ciljeva, odnosno poštovanje *ius in bello*. Uporaba terora s jedne strane nipošto ne opravdava uporabu terora s druge. Zacijelo da prepreku pravednog djelovanja predstavljaju zamršenost i prikrivenost izvora terorističkog djelovanja. Dodatno, odgovor na teroristički akt koji je počinio akter izvan države žrtve, najvjerojatnije će zahtijevati pristupanje akteru u njegovo domicilno područje i traženje boraca, a ne odbijanje prijetnje s vlastitog teritorija. Početni je problem pronalaženje počinitelja uopće, ako to nije moguće sa sigurnošću odrediti postaje upitno načelo postojanja ozbiljnih uvjeta uspjeha. Štoviše, upuštanje u djelovanje protiv cilja koji je potencijalno pogrešan, može izazvati dodatna zla koja se pokušavaju otkloniti. Recentni je primjer okupacija Iraka predvođena SAD-om koja je, nakon što je postalo jasno kako je cilj pogrešno odabran, izazvala dodatna negodovanja, kaos, nasilje i potencijalne razloge za pokretanjem novih terorizama (Grčić, 2016: 203-204). Dakle, za opravdano pokretanje rata protiv terorizma nužno mora biti moguće jasno odrediti počinitelja. Glavni zatim izazov postaje distinkcija boraca od nevinih koja je izrazito zahtjevna i traži precizne analize, prikupljanje informacija i točno određivanje ciljeva. Problem se umnogostručuje zbog ranije spomenutog razloga, pristupanja domicilnom terenu počinitelja gdje je okružje primarno civilno. Takvo okružje od provoditelja zahtijeva procjenu i vaganje između prihvaćanja rizika za vlastitu sigurnost i precizne distinkcije meta i nevinih. U trenutku „kada ubijanje preuzme prednost nad ciljanjem, antiteroristi previše liče na teroriste, a moralna razlika koja opravdava njihov ‘rat’ dovodi se u pitanje“ (Walzer, 2006). Izazov predstavlja i prosudba proporcionalnosti djelovanja. U kontekstu odgovora na terorističke prijetnje proporcionalnost se ogleda u potencijalnoj budućoj ugrozi, što zapravo zavisi o percepciji prijetnje. Je li smrt 4735 poginulih koalicijskih vojnika (Grčić, 2016: 206) zajedno s brojnim žrtvama na drugoj strani te uz nastale namjerne ili kolateralne štete tijekom deset godina rata protiv terorizma proporcionalno prijetnji koju se namjeravalo otkloniti?

Suvremeni terorizam izazov je koji je stavljen pred međunarodnu zajednicu i dio sigurnosnog pitanja svakoga aktera. Pravedno postupanje s takvom ugrozom čini ovaj izazov u mnogočemu višestruko složenijim. „Bez obzira radi li se o klimatskim promjenama, terorizmu ili kibernetičkim napadima, niti jedan globalni izazov s kojim se suočava međunarodna zajednica ne može samostalno riješiti niti jedan međunarodni akter, neovisno o njegovoj moći. Svi takvi suvremeni izazovi zahtijevaju okvir za međunarodnu suradnju“ (Rakonić, 2019: 6). Teorija pravednog rata potencijalno je takav okvir.

4.4. Taktička razina

Spuštajući se na taktičku razinu dolazimo do same provedbe rata. Razina je to gdje se događaju sama ratna nasilja, ubojstva, razaranja i druga djela koja asociiramo s pojmom rata. Okružje je surovo i između protivničkih strana vlada načelo *homo homini lupus est*. No ipak takva se djela, ako su pravedno provedena, veličaju i smatraju herojskim. Vojnik koji ima zadaću ubijanja ne naziva se ubojicom i njegova su djela smatrana čestitima. Razlog je tomu priroda rata koja postavlja takva pravila koja obje strane *a priori* prihvaćaju, a koja imaju izvor u postizanju višeg cilja. Vojnika će se nazivati „ubojicom tek kada gađa neborce, nevine sudionike (civile), ranjene ili nenaoružane vojnike“ (Walzer, 2015: 128) zato što je time prekršio pravila rata, bilo moralna, bilo stvarna međunarodna prava rata. Jasno je postupanje kada postoji očiti izbor ciljanja jasnih vojnih meta poznatih posljedica, no kako postupiti u slučaju gdje nije jasan cilj, a posljedice je gotovo nemoguće odrediti. Dok pravila i moralna načela pokušavaju definirati što jasnije granice, priroda suvremenog ratovanja intenzivno briše tradicionalne granice. Gotovo da je nemoguće više sudjelovati u razgraničenom bojištu jasnih boraca i civila. „Upravo zato humanitarci nastoje zamagliti granicu između ljudskih prava i ratnog prava te proširiti zaštitne odredbe klasičnog ratnog prava na gerilski rat, unutarnje sukobe i na žrtve vojnog nasilja“ (Kennedy, 2006: 110). Ne može, ipak, biti rješenje podilaženje suvremenim ugrozama, već treba nastojati iznaći rješenje za dodatnom zaštitom nevinih i njihovom jasnom distinkcijom od boraca.

Dva načela koja posebno treba istaknuti kao potresena suvremenim okruženjem jesu distinkcija i proporcionalnost. Distinkcija je jedno od ključnih načela koji rat znatno približava humanijem obliku. Vojske država stvorene su radi zaštite i u slučaju rata jedino vojska ostvaruje svoju ulogu. Ista vojska prihvaća rizik žrtve za sigurnost ostalih te prihvaća pravila da ubija i bude ubijena. Ostali nevini sudionici nemaju ulogu kao vojska i njihove uloge nisu povezane s ratnim djelovanjima, barem ne izravno. Stoga oni ne mogu imati mogućnost ubijanja i moraju biti zaštićeni od ubijanja. Suvremeno ratovanje ratna djelovanja u većini slučajeva stavlja u urbana područja, što znači da se rat odvija u civilnom okruženju. Civilna sfera, koja bi trebala biti distancirana i zaštićena od ratnih djelovanja, zapravo je u samom početku izravno integrirana. „Neborci su često ugroženi ne zato što ih netko želi napasti, već samo zbog njihove blizine bitci koja se vodi protiv nekog drugog“ (Walzer, 2015: 152). U jednu ruku takva će urbana infrastruktura pružiti veću zaštitu i veće izgleda za pobjedu vlastitoj obrani, ali će izravno izložiti civile koje, paradoksalno, namjerava zaštititi, riziku stradavanja. S druge strane, napadač također mora isključiti civile iz svojih ciljeva, no ako je samo okružje civilno, to postaje praktično nemoguće. Postavlja se pitanje mora li napadač tada zaustaviti rat ili je pravedno da njegova djelovanja izazovu kolateralnu štetu. Ako je postavka da je nemoguće izbjeći civilno okružje, slijedi da nije logično zaustavljati rat (koji je do sada bio pravedan) jer u tom slučaju ne bi bilo moguće postići konačni cilj rata. Još se Toma Akvinski bavio tim pitanjem i zaključio s doktrinom dvostrukog učinka. Načelno, doktrina govori da „pojedinci nisu moralno odgovorni za predvidivu, ali nenamjernu nuspojavu inače legitimnog djelovanja“ (Whetham, 2010: 253), ali pod određenim uvjetima. Čin mora biti sam po sebi dobar ili barem indiferentan, odnosno legitiman čin rata; ciljani izravni učinak mora biti moralno prihvatljiv (primjerice uništavanje vojnih zaliha, ubijanje neprijateljskih vojnika...); dobra namjera koja cilja samo na dobar učinak, a zlo nije jedan od ciljeva, niti je sredstvo za postizanje ciljeva; i konačno dobar učinak je dovoljno dobar da nadoknadi dopuštanje zlog učinka (načelo proporcionalnosti) (Walzer, 2015: 153). Načelo dvostrukog učinka, nažalost, neizbježno je i

često primaran način postupanja. Asimetrični sukobi, gerilska ratovanja, protupobunjeništvo i ostali suvremeni oblici ratovanja u svojoj biti zamršuju i prikrivaju otvorenost svojih boraca, čime se zahtijeva stalna prosudba moralnog djelovanja. U tom kontekstu, golemu ulogu u prosudbi mora zauzeti načelo proporcionalnosti. Već je nekoliko puta spomenuto kako namjeravani učinak mora nadvladati zlo kojeg se nastoji ukloniti. No kako donijeti prosudbu proporcionalnosti ako nemamo potrebne informacije nužne za procjenu. Primjerice, časnik koji mora napasti zgradu u kojoj smatra da se nalaze neprijatelji, ali ne zna nalaze li se tamo civili i koliko ih je u zgradi, uz to mora uzeti u obzir rizik za svoju postrojbu ovisno o tome kako će izvršiti napad, te posljedice koje će prouzročiti ovisno o oružju za kojim posegne. Opisani slučaj šturo je pojednostavljen i u stvarnosti je kompleksniji, ali naglašava bitne stavke koje otežavaju pravedno djelovanje u suvremenom okružju. Valja naglasiti da kao znatniju prepreku u otežavanju prosudbe proporcionalnosti ima spomenuto oružje. Suvremeno oružje razvilo su u smjeru destruktivnosti do razmjera koji se ne mogu kontrolirati. Brojna su oružja zabranjena konvencijama, ali čak ako i uzmemo samo oružja i sredstva koja su dopuštena i dalje ostaje mogućnost spravnijavanja i pustošenja cijelih gradova. Oružja su to koja nisu samo na strateškoj razini, već i na taktičkoj gdje svaki zapovjednik raspolaže oružjima razornih moći za koja mora donositi odluke u skladu s pravednim načelima. Suvremeno ratovanje u svojoj kompleksnosti zahtijeva inicijativu na nižim razinama, a centralno zapovijedanje nije prikladno. Posljedica je toga da se vojnici ne mogu voditi isključivo načelom poslušnosti jer je svaki od njih primoran donositi moralne odluke u trenutku, posebno zapovjednici. Stoga, moralni aspekt esencijalno mora biti dio izobrazbe i razvoja svih boraca.

5. ZAKLJUČAK

Rat je zlo koje uništava nužno potreban mir. Rat je toliko prisutan u čovjekovu ponašanju, gotovo da vrijedi da je mir stanje između rata, a ne obratno. Njegovo metafizičko okružje podiže ga iz pukog barbarstva i nasilja u moguće uzvišeno pravedno djelovanje. Razlika između časnog i pravednog ratnog čina te zločina i nasilja u primijenjenom smislu nekada gotovo i da ne postoji, ali u moralnom smislu razliku čini bitno drukčije pravedno ili nepravedno postupanje. Čovjeku je u naravi da teži za pravednošću i dobrom. Stoga je on od samih početaka rata nastojao ograničiti nepravedno barbarstvo i nasilje. Filozofi i moralni autoriteti u svojim su promišljanima nastojali pružiti smisao ratu, a time i opravdanje i pravedno postupanje. Kršćanski su se teolozi istaknuli u tom pogledu i s početnom misli sv. Augustina iz 5. stoljeća razvili su moralni okvir rata, poznat kao teorija pravednog rata. Civilizacijskim napretkom i razvojem samog rata, teorija je s vremenom u drukčijim okružjima nailazila na izazove i propitivanja načela, čime je ostala stalnom idejom promišljanja. Ipak, njezin moralni aspekt (ako je ispravan) pruža joj stalnost koja ne bi trebala biti promjenjiva, već moguće samo nepotpuna, što je i pokazalo dodavanje pojedinih načela u teoriju. Kontekst 20. stoljeća i razvoj međunarodnog prava, teoriju pravednog rata stavili su u drugi plan, a moralni zakon zamijenjen je pravnim. Promjenom sigurnosne paradigme i kreiranja kompleksnog suvremenog okružja koje je bitno ugrozilo legitimitet međunarodnog prava, ponovno se probudio interes teorije pravednog rata kao ideje koja počiva na stalnijem osloncu. Suvremene ugroze proizašle iz takvog okružja potaknule su i razmišljanje o moralnosti djelovanja uopće, kao i pitanja pravednog postupanja. Novi koncepti ratovanja poput informacijskog, kibernetičkog, asimetričnog, hibridnog ratovanja, ugroze terorizma, kriminala, oružja za

masovno uništenje, uz razvijena oružja i sredstva destruktivnih razmjera, sve zajedno u kompleksnom ratnom teatru integriranom u civilnu sferu izazivaju moralne dileme koje teoriju pravednog rata propituju u svakom segmentu. Međunarodno pravo ne pruža dostatno rješenje. Distinkcija moralnih i interesnih vrijednosti subjekata zajednice čini pravo oskudnim, a nepostojanje jedinstvenog suverenog autoriteta, teško provedivim. Međunarodni se mir djelomično ostvaruje zajedničkom reakcijom drugih država kroz sankcije, zabrane i u krajnjem slučaju intervencijom, ali globalno stanje pokazuje kako to nije dovoljno za otklanjanje rata. Dok ne postoji jedinstveni mjerodavni autoritet, gotovo je nemoguće regulirati heterogenu zajednicu u smjeru mira. Trenutačni sustav u svojoj biti omogućava postojanje rata. Suvremena Crkva, zajedno s ostalim akterima, inzistira na promicanju mira i potpunom uklanjanju rata iz međunarodnih odnosa, ali neizbježna prisutnost rata zahtijeva i inzistiranje na pravednom djelovanju. Teorija pravednog rata jedina može pružiti primjeren moralan odgovor pravednog postupanja prije, za vrijeme i nakon rata. Kao moralna ideja, za razliku od prava, omogućava njezino shvaćanje u različitim okolnostima i okružjima, što je ključno za suvremeno okružje. Suvremeno okružje zacijelo postavlja brojne izazove i moralne dileme, upravo je zato teorija pravednog rata potrebija nego ikad. Međunarodno pravo iznimno je važno i potrebno ga je konstantno usavršavati, ali ono mora biti utemeljeno u teoriji pravednog rata kao moralnog temelja pravednog djelovanja.

„Ljudima kao grešnicima uvijek prijete opasnost rata i prijetit će sve do Kristova dolaska. Ali ako ujedinjeni u ljubavi nadvladaju grijeh, nadvladat će i nasilje, dok se ne ispuni riječ: ‘Prekovat će svoje mačeve u plugove, svoja koplja u srpove, neće više narod dizati mač proti narodu, neće se više učiti ratu’ (Iz 2, 4).“ (*Gaudium et spes*, 1965: 78).

LITERATURA

1. Aquinas, T. (2010). *Summa theologiae*: Translated by Fathers of the English Dominican province. MobileReference.
2. Augustin, A. (1982). *O državi božjoj: De civitate Dei*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
3. Augustin, A. *Letter 138 (A.D. 412)*. <https://www.newadvent.org/fathers/1102138.htm> – 8. 12. 2022.
4. Bilandžić, M. (2012). *Prema strategiji „nacionalne“ sigurnosti Europske unije? – Analiza Strategije unutarnje sigurnosti Europske unije*. *Policija i sigurnost*, 21(1), 49-69.
5. Bilandžić, M. (2013). *Terorizam i restrukturiranje društvene moći*. *Polemos*, XVI (32), 31-49.
6. Brzica, N. (2020). *Informacijska nadmoć: na sjecištu informacijskog i kibernetičkog ratovanja*. *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 23(47), 13-31.
7. Buzan, B. (1983). *People, States and Fear; The National Security Problem in International Relation*. Department of International Studies, University of Warwick.
8. Buzar, S. (2020). *Realizam i teorija pravednog rata*. Zagreb: Disput.
9. Cole, C. (2018). *What is Just War?*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=qcvX2qfdHkA> – 8. 6. 2022.
10. Collins, A. (2010). *Suvremene sigurnosne studije*. Zagreb: Politička kultura.
11. de Macedo, P. E. V. B. (2012). *The law of war in Francisco Suarez: the civilizing project of Spanish Scholasticism*. *Revistada Faculdade de Direito da UERJ*, 2.

12. Drugi vatikanski koncil (1965). Pastoralna Konstitucija. „*Gaudium Et Spes*“ (*Radost i Nada*) *O Crkvi u suvremenom svijetu*.
13. Galović, M. (2001). *Rat u transformaciji*. Zagreb: Jesenski i Turk.
14. Grčić, K. D. (2016). *Sjedinjene Američke Države u I. i II. Zaljevskom ratu*. *Rostra*, 7. (7.), 193-208.
15. Grotius, H. (2005). *The Rights of War and Peace (Book II)*. Indianapolis: Liberty Fund.
16. Hrvatska biskupska konferencija (2016). *Katekizam Katoličke Crkve*. Zagreb: Glas Koncila.
17. ICRC (2004). *What is International Humanitarian Law?* https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/what_is_ihl.pdf – 9. 12. 2022.
18. Ivan XXIII (1963). *Pacem in terris*. Vatican. https://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html – 9. 6. 2022.
19. Justenhoven, H. & Barbieri, Jr., W. (2012). *From Just War to Modern Peace Ethics*. Berlin, Boston: De Gruyter.
20. Kennedy, D. (2012). *O ratu i pravu*. Zagreb: Mate.
21. Kremer, M. (2012). *Morality and Just War According to Francisco Suárez*. *From Just War to Modern Peace Ethics*, 155-174. <https://doi.org/10.1515/9783110291926.155>.
22. Mihalinčić, M. (2020). *Suvremena sigurnost, novi rizici i razvoj preventivnih modela kriznog upravljanja u Republici Hrvatskoj*. Doktorska disertacija. Zagreb. Fakultet političkih znanosti.
23. Molander, R. C., Riddile, A., Wilson, P. A., & Williamson, S. (1996). *Strategic information warfare: A new face of war*. Rand Corporation.
24. Mršić Felbar, I. i Tolvajčić, D. (2017). *Teorija „pravednog rata“ u katoličkoj misli*. *Filozofska istraživanja*, 37 (1), 49-58.
25. North Atlantic Trade Organization (2020). *Media – (Dis)Information – Security – NATO* https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/5/pdf/2005-deepportal4-information-warfare.pdf – 11. 6. 2022.
26. Pejović, D. (1996). *Hegel i Kantova ideja o vječnom miru*. *Politička misao*, 33 (4), 51-55.
27. Perazić, G. (1986). *Međunarodno ratno pravo*. Beograd: Vojno izdavački i novinski centar.
28. Povelja Ujedinjenih naroda. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/1993_12_15_35.html – 5. 6. 2022.
29. Prpić, R. (2017). *Osvrt na Tallinški priručnik o međunarodnom pravu primjenjivom na kibernetičko ratovanje*. *Zagrebačka pravna revija*, 6(1), 41-59.
30. Rakonić, I. (2019). *Kaznenopravni aspekti kibernetičkog ratovanja*. Doktorska disertacija. Zagreb. Pravni fakultet. Kazneno pravo.
31. Randall, D. R. (2010) *The Ethics of Cyberwarfare*. *Journal of Military Ethics*, 9: 4, 384-410.
32. Reichberg, G. M. (2012). *Discontinuity in Catholic Just War Teaching? From Aquinas to the Contemporary Popes*. *Nova et Vetera*, 10(4), 1073-1097.
33. Schmitt, M. N. (Ed.). (2013). *Tallinn manual on the international law applicable to cyber warfare*. Cambridge University Press.
34. Simeunović, B. (2018). *Distinkcija jus ad bellum i jus in bello unutar teorije pravednog rata: nastanak i važnost*. *Prolegomena*, 17 (2), 173-190.
35. Tatalović, S., & Lacović, T. (2012). *Čemu sigurnosne studije?*. *Političke analize: tromjesečnik za hrvatsku i međunarodnu politiku*, 3(12), 3-6.
36. Tamer, G., & Thörner, K. (Eds.). (2021). *The concept of just war in Judaism, Christianity and Islam* (Vol. 5). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

37. van der Linden, H. (2013). Review of *Kant and the End of War: A Critique of Just War Theory*. Butler University. <https://ndpr.nd.edu/reviews/kant-and-the-end-of-war-a-critique-of-just-war-theory/> – 24. 5. 2022.
38. Vatican (2022). *Pope Francis: 'War is a sacrilege, let us stop fuelling it!'* <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-04/pope-francis-war-introduction-book-courage-peace.html> 8. 6. 2022.
39. Walzer, M. (2006). *Terrorism and Just War*. *Philosophia* 34, 3-12.
40. Walzer, M. (2013). *What is Just War Theory*. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=9f4XuOkMCSA> – 4. 6. 2022.
41. Walzer, M. (2015). *Just and unjust wars: A moral argument with historical illustrations*. New York: Basic Books.
42. Whetham, D. (2010). *Ethics and the Enduring Relevance of Just War Theory in the Twenty-First Century*. In *The Ashgate Research Companion to Modern Warfare* (pp. 241-256). Ashgate Publishers.
43. Wynn, P. (2013). *Augustine on war and military service*. Minneapolis: Fortress Press.

Summary

Dominik Mališa, Dijana Gracin

Just war theory in the contemporary security environment

War is part of sinful human nature and has been present since the very beginnings of human action. The nature of war has always aroused astonishment on the one hand and admiration on the other. Yet the harsh consequences of war constantly encourage man to limit and eliminate it, and the theory of just war is the fruit of such thoughts and efforts. The backbone of this paper is a historical overview of the theory of just war as well as a contemporary interpretation of just war by analysis of the literature of the most frequently mentioned authors and theorists. Then, contemporary security threats and the challenges they pose to the principles of a just war are analysed. In conclusion, the author seeks to provide an answer to the relevance and sustainability of the theory of just war in the modern security environment.

Keywords: theory of just war, *ius ad bellum*, *ius in bello*, just war principles, war, contemporary threats.